

**O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L* turkumi botanik tavsifi,
vakillari va ahamiyati**

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

To'lanboyeva Marjona Davronbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston tog'larida tarqalgan archalar turkumlari to'g'risida ma'lumot keltirilgan. Shuningdek O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L* turkumi ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berildi.

Kalit so'zlar: *Juniperus L* turkumi, Cupressaceae oilasi, Zarafshon barchasi, Turkiston archasi, Yarimsharcha archa, Xushbo'y archa.

O'zbekistonda tarqalgan *Juniperus L.* (Archa) turkumi vakillari muhim ekologik va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, ular tog'li hududlarning o'simlik qoplamida yetakchi o'rin tutadi. Ushbu turkumga mansub o'simliklar Cupressaceae (Archa-doshlar) oilasiga kiradi.

Juniperus turkumiga kiruvchi o'simliklar asosan doim yashil, ignabargli daraxt yoki butalar hisoblanadi. Barglari ikki xil bo'lib, yosh shoxchalarda ignasimon, katta yoshdagi o'simliklarda esa tangachasimon shaklda uchraydi. Urug'lari mevasimon ko'sakchalarda rivojlanadi. Bu ko'saklar yumaloq yoki cho'ziq shaklda bo'lib, yetilgach, ko'k, binafsha yoki qizg'ish-jigarrang tusga kiradi. Changlanishi shamol yordamida sodir bo'ladi. Archa daraxtlarining tanasi qattiq yog'ochga ega bo'lib, ularda efir moylari mavjud.

O'zbekiston tog'larida archa turlarining bir necha vakillari uchraydi, jumladan:

- *Juniperus seravschanica* Kom. – Zarafshon archasi. Asosan Zarafshon va Turkiston tizmalari hududida tarqalgan. Balandligi 8–10 metr. Barglar yosh shoxchalarda ignasimon, kattaroqlarida tangachasimon Mevasi ko'k-binafsha tusli, dumaloq shaklda. O'sish sharoiti: 1500–2800 metr balandlikda yaxshi o'sadi. Xususiyatlari qurg'oqchilikka va sovuqqa chidamli.

- *Juniperus turkestanica* Kom. – Turkiston archasi. Pomir-Oloy va Hisor tog' tizmalari hududida uchraydi. Balandligi: 6–8 metr Barglari: Qisqa, ignasimon yoki tangachasimon. Mevasi: Qoramtir-ko'k rangli. O'sish sharoiti: 2000–3500 metr

balandliklarda uchraydi. Xususiyatlari: Yuqori balandliklarda ham o'sish qobiliyatiga ega.

- *Juniperus semiglobosa* Regel – Yarimsharcha archasi. Baland tog' hududlarida, jumladan, 2000–3500 m balandliklarda tarqalgan. Balandligi: 5–7 metr. Barglari: Tangachasimon, quyuq yashil. Mevasi: Binafsha yoki to'q yashil. O'sish sharoiti: 2500–3500 metr balandliklarda o'sadi. Xususiyatlari: Sovuqqa chidamli, tuproqni mustahkamlovchi o'simlik.

- *Juniperus foetidissima* Willd. – Xushbo'y archa. Kam uchraydigan tur bo'lib, asosan janubiy hududlarda tarqalgan. Balandligi: 10–12 metr. Barglari: Qoramtir-yashil, xushbo'y. Mevasi: Ko'k-binafsha yoki jigarrang. O'sish sharoiti: 1800–2800 metr balandliklarda o'sadi. Xususiyatlari: Yaxshi efir moyi ajratishi bilan mashhur.

Ekologik ahamiyati tog'li hududlarda yer eroziyasini oldini oladi, tuproqni mustahkamlaydi. Kislorod ishlab chiqarish va havoni tozalashda muhim rol o'ynaydi. Ko'pgina hayvonlarning yashash joyini tashkil qiladi

Xo'jalik ahamiyati archalar yog'ochi mustahkamligi sababli mebelsozlik va qurilishda ishlatiladi. Dorivor o'simlik sifatida qadimdan ishlatiladi; archa shoxlari va mevasi bakteriyalar ga qarshi xususiyatga ega. Efir moylari parfyumeriya va tibbiyotda keng qo'llaniladi. Bezash va landshaft dizaynida muhim o'rin tutadi.

Xulosa: O'zbekistonda archazorlar tabiiy muhitni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Lekin ularning kesilishi va degradatsiyasi ekologik muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, archalarni muhofaza qilish va ularni qayta tiklash bo'yicha chora-tadbirlar zarur. O'zbekistonning tabiiy sharoitida archazorlarning muhofaza qilinishi muhim masalalardan biri bo'lib, ularni saqlab qolish ekologik barqarorlik uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Raven, P. H., & Johnson, G. B. *Biology of Plants*. W.H. Freeman, 2018.
2. Tanford, C., & Reynolds, J. *Nature's Robots: A History of Proteins*. Oxford University Press, 2017.
3. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
4. Gulomov U.G. "Botanika: O'simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
5. Smith, A., & Lee, B. *Cell Structure and Function*. Academic Press, 2021.